

ΚΡΙΤΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Σ. ΣΚΙΠΗ: Ο ΑΠΕΘΑΝΤΟΣ

III

‘Ο κ. Σκίπης είναι μιά άπο τις άψηλότερες κορυφές άνάμεσα στήν καμπήσια λειψαντρία κι άναντρία τῆς σημερινῆς μας φιλολογικῆς γενεᾶς.

Κάθε του καινούργιο έργο και μιά γενναία και φωτεινή προσπάθεια είναι νά ξέσπασει πιὸ εύρυμέτωπα κι ἀρμονικά—οχι διως ἀκόμα κι ἀπολλώνεια—τὸν πλούσιο διονυσιασμὸ τῆς ψυχῆς του. Τὸ στεργόν του μεγαλόπνοο και μὲ βροντόφωνες φιλοδοξίες ποίημα, δ “Απέθαντος” πολλὲς σκέψεις γεννᾶ μου, εἰδικά γιὰ τὸ ξετύλιγμα και τὴν τεχνοτροπία τοῦ κ. Σκίπη, και γενικά γιὰ τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς σημερινῆς Φιλολογίας και Τέχνης, οχι μόνο τῆς δικῆς μας, μὰ και τῆς παγκόσμιας. Κ' είναι γι' αὐτὸ άνάγκη γιὰ μιὰ διοκληρωτικὴ και καρποφόρα κριτικὴ τοῦ “Απέθαντον”, συμαζεμένα και λιγόλογα, διπος ταιριάζει σ' ἓνα ἀπλὸ κριτικὸ σημείωμα, μὰ κι ὅσο μπορῶ συνάμα πολυεδρικά, νὰ μιλήσω.

*

Τὴ φιλοδοξία τῆς ούσίας τοῦ “Απέθαντον” πλέοντα ἀκλονθῶντα κ' ή φιλοδοξία τῆς μορφῆς του.

I. Ραψωδία: ‘Ο Απέθαντος ἀπολαχταρώντας τὴν ἐλευτερία του μοιράζει τὰ χρυσάφια και τὰ πλούτη του στοὺς ταπεινοὺς ἀνθρώπους, περιφρονεῖ τὴ στενὴ εὐτυχία τῆς νοικοκυρίστικης ζωῆς και φέρεται μὲ τὸ γοργοτάξιδο καράβι τοῦ ‘Ονείρου « στοὺς ξετικοὺς κι ἄγνωροις τόποις » τῆς ἐπιθυμίας του. Καραβοκύρισσα ή ‘Ιδέα και σύντροφοι οἱ στοχασμοὶ κ' οἱ πόθοι και θάλασσα ή Μελαδία. Νικᾶ δὲ τὶς φουρτούνες τὸ καράβι και φέρχεται τὴν ἄγγυρά του στοῦ Παραμυθιοῦ τὴ χώρα, τὴ γεμάτη ἀπὸ τὰ συντρίμια τῆς περασμένης κι ὀλέθριας γιὰ μᾶς δόξας. Περνᾶ δ ‘Απέθαντος μιὰ Πύλη μαγικὴ και τραβᾶ πρὸς τὴν Πολιτεία τὴ βουλιαγμένη, ποὺ σὰν Παραμύθι τώρα φαντάζει και φτάνει στήν πόρτα τὴν ἔφτασιονταρμένη τοῦ Δρακοντόκαστρου και χτυπᾶ νὰ τοῦ ἀνοίξουν. Κ' ἔρχεται δ ‘Δράκος κι ἀδράχνει τὸν και δίνει τὸν τῆς Πανώραιας νὰ τόνε θρέψει και νὰ τοῦ τὸν ἔτοιμάσσει γιὰ μελλούμενο φογοπότι. Μὰ ή Πανώραια προγόνισσά του θεῖκιά εἴτανε και φίλησέ τονε στὰ χείλια και τὸν κέρασε τὸ ἀθανοτονέρι και τὸν ἔκαμε « ‘Απέθαντος ». Και γλύτωσε ἔτσι αὐτὸς ἀπὸ τοῦ Δράκου τὰ νύχια και χύμησε τρανοδύναμος στὰ πέρατα τοῦ κόσμου.

II. — Δίψα ταξιδιῶν στὰ πέλαγα τῆς Χαρᾶς και τῷ Πόνου φλογί-

Ξει τὸν Ἀπέθαντο. Πολύμορφος εἶναι καὶ βούλεται νὰ « πλέξει κομπολόϊ ἀπὸ τὸ λιανοτράγουδο καὶ ἀπὸ τὸ μυρολόϊ ».

Καὶ νὰ ἡ Γοργόνα τῆς παράδοσης στὸ πρῶτο ταξίδι συναντᾶ τον καὶ τὸν φωτᾶ μὲ ἀγωνία καὶ λαχτάρα ἢν ζεῖ ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξαντρος. Κι αὐτὸς ἀτρόμητος ἀποκρίνεται : Ζεῖ καὶ βασιλεύει ! Ποιὸς εἴλετε τὴν Ἑλλάδα μας πῶς πέθανε; Ζεῖ καὶ βασιλεύει στὶς πολλές Ἑλλάδες ».

Κι ἀναγαλιάζει ἡ Γοργόνα, ἡ ἀθάνατη αὐτῇ λαχτάρα τῆς Φυλῆς μας, καὶ δίνει στὸν Ἀπέθαντο τ' ἀστήθι τῆς νὰ βιξάξει τὴ φλόγα τῆς Ζωῆς. Κι ἀνεβαίνει τότε σᾶν ἀνάβρα δ σκοπός στὰ χείλια κι ἀρχίζει φλογερὰ καὶ παναρμόνια νὰ τραγουδεῖ τὴν Ἑλλάδα.

III. — Σὰν ὄνειρα ὑστερα περάσανε ὅλα γοργοκίνητα καὶ θλιμένος ὁ Ἀπέθαντος κάλεσε μὲ τὰ ἔσορκια του συντροφιά του στὸ καράβι τὰ ὡριόχλωμα φαντάσματα τοῦ Μπάϊρον καὶ τοῦ Σέλλεϋ. Τὰ τραγούδια τους μαίστραλια δυὸς γενίκανε καὶ φουσκώσανε τὰ πανιά τοῦ καραβιοῦ. Μεγαλόπνιος κι ὀρμητικὸς τὸ φύσημα τοῦ πρώτου, ἀπάλῳ κι ἀρκαδικὸς τὸ γλυκόπνιος ἀεράκι τῆς φλογέρας τοῦ Σέλλεϋ. Καὶ τὸ μπουζούκι ὑστερα τοῦ Ἀπέθαντου πιὸ ὀρμητικὸς καὶ πιὸ περίπταυθο βγάζει τὸν ἀμανέ—γιατὶ ὁ Ἀπέθαντος Ἀνατολίτης εἶναι καὶ σμίγει τὴν ἀντρεία τοῦ Διγενῆ μὲ τὸ πάθος τὸ ἀπάλοκορμο τῆς φλογερῆς Τουρκάλας.

IV. — Στὸ ἀμμογιάλι τώρα πλαγιαστὸς ὁ Ἀπέθαντος καινούργιους ἀθλούς ἀποθυμᾶ καὶ ἔναντος ἔχεται πρὸς τὴν ἀβέβαιη πάλι στράτα. Καὶ πετιέται μπροστά του ἔσφυνος ὁ Γρίβας τοῦ Δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ, ποὺ θλιμένος ἀποζητᾷ τὸν Κωσταντῆ του. Κι ἀπάνω του καβαλάρης ὁ Ἀπέθαντος ὄρμᾶ, βρίσκει τὸ καταχτόνιο πηγάδι, σκαλλίσκαλλι τὸ κατεβαίνει, σκλαβώνει τὸ στοιχειό, χύνει στὸ σκέλεθρο τοῦ Κωσταντῆ τρεῖς στάλες ἀνθάνατο νερὸς κι ἀνασταίνει τον καὶ μαζί του ἀνεβαίνει πάλι τὸ πηγάδι, τὰ ἔημερώματα.

Πέφτει ἀπάνω στὸ χῶμα δι Κωσταντῆς καὶ γλυκοφιλεῖ το καὶ ὑψώνοντας ἄμφονικά τὰ χέρια του δοξολογεῖ τὴ Ζωὴ κι ἀπάνω πιὰ στὸ Γρίβα του Ἀπρόλης, σκορπτὰ σᾶν καταχνιά.

V. — Μόνος πάλι ὁ Ἀπέθαντος, μὲ χίλιες ἀκόμα ἐπιθυμίες ἀμέρωτες κι ἀνικανοποίητες μέσα του, θρηνεῖ. Κι ὁ λογισμός του πικραμένος κατεβαίνει στὸν "Αδη καὶ ἥσπιοι νεκρῶν τοῦ γνέφουνε μὲ τὰ ὀλόδιμαρα μαντίλια. « Ἀπὸ παντοῦ ἔεχοντων οἱ στεναγμοὶ καὶ οἱ γόοι » κι ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς θρήνους προβάλλει διερός ἥσπιος τῶν γονέων του καὶ τοῦ ἐρωτοδοξεμένου ἀδερφοῦ. Κ² ὑστερα οἱ ψυχὲς τῶν μεγάλων ποιητῶν τόνε προσχωρετοῦνε κι ὁ Δάντης πιὸ κοντά σημώνει του καὶ λέει του: « Onorate l'altissimo poeta ! »

VI. — Καὶ τραγουδεῖ καὶ ἔφαντώνει ὁ Ἀπέθαντος στὸ Παλάτι τοῦ Χάρου. Μάτὸς μαγιοβότανο ποὺ τούδωκε ἡ Πανώρα τὸν ἔκαμε ἀπὸ τὴν ἔσλησμονιά του σὰν δρις νὰ δρις ποὺ θεῖ, πυρωμένος ἀπὸ μεγάλη ζέστη. Καὶ ἔναντος βρίσκει τὴ σκληρότητα τοῦ Δημιουργοῦ κι ἀπὸ τὸ χάρο ποὺ τοῦ ἔταξε δυὸ ψυχὲς νὰ τοῦ χαρίσει δὲ ζητᾶ τώρα τὸν πατέρα του καὶ τὴ μη-

τέρα, μόνο ζητᾶ και παίρνει τὴν Ἰφιγένεια και τὴν Μαργαρίτα. Τὴν ψυχὴν τὴν ἐπική τὴν ἀρχαία και τὴν ψυχὴν τοῦ Λυρισμοῦ. Και τὸν ἀκλονθοῦντα ὀλόχαρες οἱ ταξιδιώτισες τοῦ Ὄνειρου και μ' ἓνα μαγικὸν καράβι ἀρμενίζουν τρόδος τὸ ἀκρογιάλι τῆς Ζωῆς.

VII. — Καὶ νὰ τώρα τὸ ἄγιο χῶμα τῆς Πατρίδας προσδέχεται τὸ μεγάλο ταξιδεύτη μὲ τὶς δυό του φιλενάδες, ποὺ αὐτὸς στὰ καστάλινα νερὰ ρωμιοπούλες πάει νὰ τὶς βαφτίσει. Ἡ ζωὴ ἡ μεστὴ και τρισάγια τοῦ χωριοῦ κυκλώνει τους ζεστά. Οἱ κοπελίες τοῦ χωριοῦ μαζεύονται και φιλοῦντε τὰ χέρια τῆς Ἰφιγένειας και τῆς Μαργαρίτας. Και σὰ φράθηκε ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀπέθαντου ἀπὸ τραγούδι και φαγοπότι και ἥλιο, ἔβαλε τοὺς δύμορφοτερούς τοῦ χωριοῦ νὰ τοῦ ζέξουντε τὸ ἄμάξι, γιατὶ ἡ Μοίρα του δὲν τὸν ἀφήνει αὐτὸν στὴ στενοχάραχτη ζωὴ τοῦ χωριάτη νὰ χαίρεται. «Κ' ἔχετε γειά! και στὸ καλό! γιομόσαν τὸν ἀγέρα!» και φεύγει πρὸς τὴν Κασταλία ὁ Ἀπέθαντος μὲ τὶς δυό του πεντάμορφες φιλενάδες. Και στὸ διάβα τους ξεναρκώνονται τὰ λουλούδια και ξεμουδάζουν τὰ δεντρά κι ὅλη φύση γιορτάζει και φτάνει πιὰ ἡ πολυτόθητη στιγμὴ ποὺ ὁ Ἀπέθαντος «θὰ δρέψει γύρω ἀπὸ τὴν καστάλινη πηγὴ τ' ἀρχαῖα τὰ ειδύλλια, ποὺ ἀνθοῦνται ἀντάμα μὲ τοὺς ἔρωτες, σὰν τὰ λευκὰ τριφύλλια».

*

Τὸ σύμβολο διάφανο και καθαρότατο φέγγει κάτω ἀπὸ τοὺς στίχους: Ξεκινᾶ ὁ Ἀπέθαντος ποτισμένος και θεριεμένος μὲ τῆς ἀθάνατης προγονοκῆς ψυχῆς τὸ ἀθανατονέρι κ' ὑστερα ἀπὸ «πολύπλαγκτη» πνευματικὴ Ὁδύσσεια, διποὺ ἀπανωτὰ συντυχαίνει και τραγουδεῖ τοὺς πόθους και τὶς δύρικες τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς και τῆς νεωτέρας, γυρίζει πίσω στὴν Ἰθάκη—Πατρίδα του και δυὸ μεγάλες ἰδέες ποὺ δὲν τὶς εἶχε ξεκινώντας τόνε συντροφεύονταν τώρα, σὰ λάφυρα πολύτιμα τοῦ καταχτητικοῦ του ταξιδιοῦ: Ἡ Ἰφιγένεια κ' ἡ Μαργαρίτα. Στὴν Πατρίδα του τώρα, ἀφοῦ «πολλῶν ἀνθρώπων ἵδεν ἄστεα και νόον ἔγνω, πολλὰ δ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλλεα», θὰ χτίσει τὸ καινούργιο του Παλάτι ὁ Ἀπέθαντος και μητέρες μᾶς ὑπόσχεται νὰ κάμει τὶς δυό του παρθενικὲς σκλήρες, χαριζοντάς μας ἔτσι καινούργιους Εὑφορίωνες και Διγενήδες.

Δὲν ξέρω ἂν διερμήνεψα πιστὰ τὴ σκέψη τοῦ κ. Σκίτη στὴν παραπάνω μου ἀνάλυση κι ἀκόμα πιὸ πολὺ δὲν ξέρω ἂν ὁ γυρισμὸς στὴν Ἐλλάδα και στὴ ζωὴ τῆς Ἰφιγένειας και τῆς Μαργαρίτας, ξεχει και γιὰ τὸν κ. Σκίτη τὴ σημασία ποὺ γιὰ μένα ξεχει. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τῆς ἀρμονικῆς ἀδερφοσύνης τῆς Ἀργίτισσας παρθένας και τῆς γερμανικῆς πολύταθης ἥρωινας, εἶναι μοῦ φαίνεται τὸ μεγάλο πρόβλημα δλόκληρης τῆς σημερινῆς φιλολογίας και τέχνης. Νὰ κατορθώσωμε γά βροῦμε τὴν κλασικὴν ἔκφραση τῆς ψυχῆς, — νὰ τὸ πρόβλημα. Τὸ καλούπι τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ψυχῆς δὲ μᾶς φτάνει σήμερα. Στενὸ εἶναι. Πολλὰ πάθη και συναιστήματα, πολλὲς ἔρωτησες κι ἀγωνίες, ἀγωστες εἴσαντε στὴν Ἰφιγένεια κ' οἱ καρυατίδες οἱ ἥρεμες, δὲ μποροῦντε πιὰ νὰ βαστάξουν τὸ βαρυφορτωμένο οἰκοδόμημα τῆς νεώτερης ζωῆς. «Ο, τι κι ἄν λέμε, δισες προσευχές κι ἄν ἀναπέμπομε ἀπάνω στὴν Ἀκρόπολη, μάταια,

Πνίγεται ἡ νεώτερη ψυχή μέσα στοὺς στύλους τοῦ Παρθενώνα καὶ δὲ μποροῦμε κι οὕτε καὶ πρέπει νὰ θιστάσομε τόσους καὶ τόσους ἀγαπημένους συντρόφους, νὰ ξεριζώσομε τόσα καὶ τόσα πάθη κ' αἰστήματα κ' ἴδαικὰ γιὰ νὰ στριμώξομε τὴν ψυχή μας μέσα στοὺς ἀρχαίους ναούς. Δὲν πρέπει νὰ πάρομε ἀπὸ τὴν ἀρχαία Σκέψη καὶ Τέχνη παρὰ μόνο τὴν **ΜΕΘΟΔΟ**. Τίποτ' ἄλλο. Αὐτὴ μᾶς μαθαίνει πώς γιὰ νὰ ζήσει ἔνας ναός, μιὰ τραγωδία, ἔνα ἄγαλμα, χρειάζεται πειθαρχία καὶ τάξη. Τὴν πειθαρχία αὐτὴ καὶ τὴν τάξη τέλεια τὴν βρήκανε οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Καὶ γι' αὐτὸ τίποτα ἀπ' ὅτι σκαλίσανε καὶ εἴπανε, δὲ θὰ πεθάνει. Βρήκανε τὸ μυστικό τῆς Ἀθανασίας. Μὰ αἰώνες κ' αἰώνες περάσανε, χιλιάδες ποταμοί, πότε θολοί, πότε καθάριοι, ἀπὸ θρησκείες καὶ φιλοσοφίες, ἀπὸ ἐπιστήμες καὶ ἀμάθειες, ἀπὸ ἐλπίδες καὶ φόβους, ἀπὸ ἀγάπτες καὶ μίση, χυθήκανε στὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Οἱ δόκτορι τῆς πειθαρχίας ποὺ μπορούσανε νὰ χωρέσουν τὸ μικρὸ δέμα τῆς ἀρχαίας ψυχῆς, πλημμυριστήκανε, καβαλικευτήκαν καὶ σπάσανε. χωρὶς τάξη, ἀναμαλλιάρα κ' ὑστερικιά, ἀρχισε τότε ἡ Τέχνη νὰ ἐκδηλώνεται. Κι δύσες φορές πειθαρχήσε μέσα στοὺς ἀρχαίους δόκτορι, πάντα τῆς στένεψε καὶ στείρωσε καὶ νεκρὴ φαινότανε γιατὶ δὲ χωροῦσε μέσα τῆς νὰ κλείσει τὴ σημερινὴ παθιάρικη πλημμύρα. 'Ο Γκαΐτε στὸ β'. του Φάουστ θέλησε φαίνεται τὸ πρόβλημα αὐτὸ νὰ λύσει σμύγοντας τὴν Ἐλένη μὲ τὸ Φάουστ. Τὴν κλασικὴν ἀρχαίτητα καὶ τὸ ρομαντισμό. Καὶ γέννησαν τὸν Εὐφορίωνα.

Μοῦ φαίνεται—καὶ τὴν ἰδέα μου αὐτὴ χωρὶς δισταγμό, ἀφοῦ πολὺ τίνε σκέψητηκε, τολμῶ καὶ τίνε λέω—μοῦ φαίνεται δὲν ἔνοιωσε παρὰ ἀπὸ τὴ μιά του μόνο μεριά δ' Γκαΐτε τὸ μυστήριο τοῦ γάμου τῆς Ἐλένης καὶ τοῦ Φάουστ. Ο γάμος τῆς κλασικότητας καὶ τοῦ ρομαντισμοῦ, τῆς τάξης καὶ τῆς ἀναρχίας, τῆς Δίνας τῆς ἀμέρωτης καὶ τοῦ καλοσκαλισμένου, περιορισμένου Ποτηριοῦ, παιδί του ἔπειτε νᾶχει ἔνα Εὐφορίωνα ποὺ λιγότερο νὰ πηδᾶ καὶ νὰ φωνάζει—περισσότερερα ἀπὸ τὴ μητέρα του νὰ ξέρει καὶ νὰ θέλει, μὰ συστηματικότερα κ' ἡρεμότερα ἀπὸ τὸν πατέρα του νὰ ἐνεργεῖ καὶ νὰ τολμᾶ. 'Εναν ἔφηβο ποὺ εὐδύτερο τὸ μέτωπο νᾶχει ἀπὸ τοὺς Ἑλληνικοὺς ἐφήβους καὶ παθητικότερες τὶς χερονομίες καὶ πιὸ λόγγειο τὸ βλέμμα, μὰ ὅχι διως ξεστηθωμένον καὶ φεατρικό, σὰν τὸ ἀγάλματα τοῦ μπαρόκικου ρυθμοῦ.

Τέτοιος Εὐφορίωνας δὲν εἴτανε. 'Ισως νὰ παρασύρθηκε δ' Γκαΐτε ἀπὸ τὸ πρότυπό του, τὸν Μπάρον, ἵσως πάλι ἡ ἐποχὴ νὰ μήν εἴτανε ἀκόμα ὥριμη ν' ἀντιληφτεῖ κι ἀπὸ τὶς δυό του τὶς μεριές τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα. Σήμερα διως ἔρθομε καὶ τὶ στοιχεῖα πρέπει νὰ σμίξομε καὶ τὶ συνθετικὸς ὀργανισμὸς ἀπὸ τὴν ἔνωση πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ. 'Οχι μόνο ποιοὶ πρέπει νᾶναι οἱ γονεῖς ἔρθομε, μὰ ποιὸ πρέπει νᾶναι τὸ παιδί. Κάμαμε ἔνα σπουδαῖο βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός: σπουδαῖο γιατὶ ἡ φωτεινὴ καὶ βαθειὰ κατανόηση μιᾶς ἰδέας, εἶναι ἡ πρώτη θετικὴ φάση τῆς πραγματοποίησής της.

*

'Ο κ. Σκάπτης πολὺ πρέπει νὰ προσέξει στὰ ἐρχόμενά του ἔργα. 'Αν πράγματι, ὅπως παραπάνω ξήγησα, ἔνοιωσε τὸ ρόλο ποὺ προορισμὸ ἔχουν

στή νεώτερη φιλολογία μας νά παιξουν ή 'Ιδέα-'Ιφιγένεια κ' ή 'Ιδέα-Μαργαρίτα⁽¹⁾, πρέπει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ τελευταῖο του ἔργο νά τόνε βροῦμε προχωρημένο. Πρέπει ν' ἀπαλλαχτεῖ ἐπιτέλους ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα, δλέθρια ἑλλατώματα τῆς τεχνοτροπίας του: ἀπὸ τὸ Θόρυβο κι ἀπὸ τὴν πολυτελή γία.

Τὰ μάτια τοῦ κ. Σκίτη δὲ μποροῦνται ἀκόμα, κατάματα ὡς κυτάζουν τὴν ζωή, νά τὴν κυτάζουνται ἥρεμα καὶ σεμνά. Πνίγεται ή ἄρμονία τῆς Σκέψης του μέσα σ' ἓνα θόρυβο τζιγγανικὸν καὶ μιὰν ἔξωτικιὰν συμμορφίαν ἀπὸ νταούλια καὶ ζουρνάδες, ἀπὸ νεροπαπούληδες καὶ Δράκους, ἀπὸ Βελζεβούληδες καὶ ξωθιές. Μέσα ἀπὸ γύφτικους θιρύβους προβαίνει ή ὠραία ψυχή του. Καὶ στρεβλώνται πολλές φορές ἀπὸ ἓνα συστασμὸν μεγαλόστομο τὸ δυνατὸν Ἐγώ του. Τὸ ἔρω, ὁ ἐγώισμὸς τοῦ κ. Σκίτη τέλεα δικαιολογεῖται ή ἔξηγεται α) ἀπὸ τὴν συναίστηση τῆς ἀξίας του β) ἀπὸ ἓνα ἔνστιχτο ἄμυνας ἐναντίον πεζῆς κι ἄδικης πραγματικότητας ποὺ τὸν εἰρωνεύεται καὶ δὲν τὸν ἀναγνωρίζει. Μὰ ὅταν εὐγενικότερα μεστώσει ὁ ἐγώισμὸς του, τότε θὰ δεῖ, θὰ γίνει πιὸ ἥρεμος καὶ βουβός. Ἡρεμός καὶ βουβός γιατὶ θὰ τόνε συνοδεύει τότε καὶ θὰ τὸν ἴκανοποιεῖ ή βαθειά δύναμη. Κ' ή βαθειά δύναμη πάντα τῆς εἶναι σεμνή.

Τὰ μάτια τοῦ κ. Σκίτη δὲ γενήκανται ἀκόμα, δπως θέλει ὁ Γκαΐτε, φῶς. Γιὰ νά τὸ κατορθώσει πρέπει πολὺ νά κυτάζει γύρω του τὸν ἥλιο, τὴν θάλασσα, τὴν Γυναικα, τὴν Δυστυχία, τὴν Χαρά, τ' ἀγάλματα, τὶς ζωγραφιές. Τότε σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του, ἀνάλογο θὰ βρεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ πράματα τὸ Βιργίλιον του καὶ τὴν Βεατρίκη. Ἄλλος ὁδηγός του παίρνει γιὰ τὸ φωτεινὸν καὶ πλέον ἔστελιγμα τοῦ εἶναι του τὴν Χαρά, ἄλλος τὸν Πόνο, ἄλλος τὴν Γυναικα, ἄλλος τὴν Σκέψη. Τότε ο κ. Σκίτης θὰ μπορέσει, ἐπισκοπώντας ὅλα τὰ πράματα ἀπὸ ψηλά, νά γαληνέψει καὶ νά συμφιλιωθεῖ μὲ τὸν κόσμο. Μήτε θόρυβος πιά, μήτε στριγγές φωνές, μήτε περιφρόνηση κι ἄκαρποι ἀναρχισμοί.

Κι ἀφοῦ τόσο ἀγαπᾶ τὸν "Ομηρο καὶ θέλει τὸν ἀχνάρια του ν' ἀκλουθάει— γιατὶ δὲ βλέπει μὲ τὶ θεῖαι γαλήνη, χωρὶς σπασμοὺς καὶ θεατρικότητες, ἀντικρύζει ὁ "Ομηρος τὴν Ζωὴ καὶ τὸ Θάνατο; Θωρεῖ τοὺς Ἀχαιοὺς ή τοὺς Τρῶες νὰ σκοτώνουν καὶ νὰ σκοτώνονται, θωρεῖ καὶ τὰ παιδάκια νὰ γελοῦν στὸν κόρφο τῆς μάνας, μὲ τὸ ἔδιο ἥρεμο μάτι. Νοιώθεις, εἶναι πολὺ ἀνώτερος ἀπὸ δλους αὐτοὺς ποὺ τραγουδεῖ καὶ μοιάζει ἥλιο ποὺ πέφτει ἀπάνω στὴ γῆς καὶ χαδεύει μὲ τὴν ἴδια ζεστασιά καὶ μὲ τὸ ἔδιο φῶς καὶ τὸ αἷμα τῆς σφαγῆς καὶ τὸ αἷμα τῆς ἡδονῆς, καὶ τὸ Θερσίτη καὶ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὴ συκιά καὶ τὴν Ἐλένη. Καὶ καθένα ἀπὸ τὰ πράματα αὐτὰ ἀναδίνει τὴν λάμψη τὴν δικιά του. Ο ἥλιος πέφτει σὲ μπριλάντια ἀπάνω στὰ δάχτυλα τῶν γυναικῶν, πέφτει

(1) Σημ. — Τὸ ζήτημα αὐτὸν χρειάζεται μελέτη δλόκληρη καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἔτσι ἐπεισοδιακὰ ν' ἀναλυθεῖ. Σὲ μιὰν « Αἱ στριγγίκη Αὐτοψυχοφρία », λογιάζω θάτανε χρέος μου νὰ ἴστορισω πῶς μὲ χίλιες ἀγωνιώδικες λοξοδρομίες καὶ αἰσθητικές παρεκτροπές, μπρόσεσα κυτάζοντας πολὺ τὴν τέχνη τῆς Ἰταλικῆς 'Αναγέννησης (προπάτων τὸ Μωύση καὶ τὸ Δαυίδ τοῦ Μιχαὴλ "Αγγελου") νὰ ἐννοήσω καὶ νὰ αἰστανθῶ τὸ νόμο— πῶς ὡς τώρα μυστήριο μοῦ φαινότανε — ποὺ δίνει τὴν ἀθανασία στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη καὶ φιλολογία. Μιὰ τέτοια μελέτη θὰ κάμει, καλὸ στοὺς νέους ποὺ ἀναζητοῦντες ἀκόμα τὸ δρόμο τους, γιατὶ θὰ τοὺς συντομέψει τὴν ἀναζήτηση.

καὶ σὲ σπασμένα γυαλιά ἀπάνω στὰ χωράφια. Καὶ τὰ γυαλιά καὶ τὰ μπριλάντια ὡς νὰ δεχτοῦν τὸν ἥλιο στραφταλίζουνται. Μὰ καθένα σύμφωνα μὲ τὴ δική του φύση. Θεός φαντάζει δὲ "Ομηρος": "Οχι μόνο τοποθετεῖ τὸ κάθε πρᾶμα στὴ θέση τοῦ μὰ καὶ τὸ ἀναγκάζει ν' ἀναδώσει τὸ μαχίμιον τῆς λάμψης τοῦ.

Μιὰ τέτοια θεϊκὰ ἡρεμία κι ἀνοχὴ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ χαιρετιστεῖ κανεὶς "altissimo poeta". Καὶ τὴν ἡρεμία αὐτὴ καὶ τὴν ἀνοχὴ δὲν τὴν ἔχει ἀκόμα ὁ κ. Σκίτης. Μὰ δταν ἔχειν τὸ θύρωφο, εἰναι ἀλήθευτα ὑπέροχος. Υπάρχουνται στροφὲς μέσα στὸν «Ἀπέθαντο» ποὺ δὲν ἔχεινιούνται ποτέ. Ο ψυθμός, ἡ χερονομία, τὰ λόγια ποὺ ἀναπτηδοῦν καὶ χύνουνται ἡχηρὰ κι ἀρμονικὰ σὰν ἀπὸ Καθάριο χρυσάφι, ἡ δρμή, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ φλόγα — ἀνυπέρβλητα εἰναι. Δυστυχῶς ἔρχεται ἐδῶ κ' ἐπεμβαίνει κι ἀσκημένει τὴν πανώρια συγκίνηση, τὸ δεύτερο ἐλάττωμα τοῦ κ. Σκίτης ή πολυλογία τοῦ.

*

'Ο κ. Σκίτης εἰναι πολὺ ἀναλυτικός. Ξεχύνεται σὲ λόγια περισσότερα ἀπὸ ὅσα χρειάζουνται. Κ' ἔτοι παθύνει ὅτι συχνὰ σὲ τέτοιες περιστασεις γίνεται: 'Ἐνῶ μὲ δυὸ τρία λόγια ἀνοίγει μας ἓνα δρίζοντα ἀπέραντο, ἔπειτα θέλοντας νὰ μᾶς ἔξηγήσει πλατήτερα τὴ σκέψη του, συμαζεύει καὶ στενεύει τὸν δρίζοντα — εἴτε γιατὶ ἔτοι τὸν ἔνοιωσε καὶ δὲν εἴτανε αὐτὸς ποὺ ἐμεῖς μὲ τὴν ὑποβολὴ τὴ λιγόλογή του ξανοίξαμε, εἴτε γιατὶ ἄν καὶ τὸν ἔνοιωσε ἀπέραντο σὰν κ' ἐμᾶς ὅμως δὲν τοῦ στάθηκε δυνατὸν νὰ τοῦ διασώσει τὸ πλάτος στὴν ὑλικὴ διατύπωση τῆς μορφῆς. Ξεχνᾶ ἔτοι τὸν ψυχολογικὸ νόμο ποὺ τόσο βαθιὰ νοιώσανε καὶ τόσο γόνιμα ἐφαρμόσανε οἱ συμβολιστές καὶ μουσικόταθοι ποιητὲς τῶν τελευταίων χρόνων: Τὰ λίγα ὠραιά λόγια, ἀφήνοντας ἐλεύθερο ἕνα μεγάλο περιθώριο στὴ φαντασία καὶ στὸ νοῦ μας, μᾶς ἐπιτρέποντας νὰ συμπληρώνομεν ἐμεῖς καὶ ν' ἀποζωγραφίζομε δι, δι, δι Ποιητῆς σὲ μοτίβο καὶ σὲ σκίτσο μᾶς ὑπόβαλε. Κ' ἔτοι μὲ τὴν ὑποληπτικὴ λογία καὶ γιατὶ ο γία κατορθώνουνται δυὸ μεγάλα ἀποτελέσματα:

α) Κατορθώνομεν ἔμμεσα κ' ὑποβλητικὰ νὰ φανερώσομε δι, δι, βαθὺ καὶ μουσικὸ κι ἀτέλειωτο κλεῖ μέσα της ἡ σκέψη μας. Νὰ δείχνομε μόνο πρέπει τὴν πεταλούδα — σκέψη μας ἀπὸ μακρινὰ κι ὅχι νὰ τὴν πιάνομε στὰ χοντροδάχτυλά μας καὶ νὰ τὴν καρφώνομεν ἔτοι ξέθωρη καὶ μισερωμένη ἀπάνω στὸ χαρτί. Μικρότερη πάντα τότε κι ἀσκημότερη φαίνεται ἀπ' δι, δι, εἰναι.

'Ο Σολωμὸς φαίνεται μεγαλήτερος ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ. 'Ο ἔνας ξεχύνεται, ρητορεύει, ἀπλώνεται. Ο ἄλλος συμμαζεύεται, βαθυσυλλογάται, λιγομιλεῖ. Καὶ τὸ ν' ἀφήνει ἀκόμα ἐρείπια τὸ ἔργο του καὶ κομματιασμένο μᾶς τὸν ἀνεβάζει ἀκόμα πολὺ ἀγνηλὰ ἀπ' δι, δι, ἵσως τοῦ ἀξίζει. Γιατὶ ἀφήνει περισσότερο περιθώριο στὴ σκέψη του καὶ περισσότερη ἐπομένως ἐλευτερία στὴ φαντασία καὶ στὸ νοῦ μας νὰ τόνε συμπληρώσει. Τὰ κομμάτια τοῦ ἔργου του δείχνουνται μεγάλα ἀγκωνάρια δόλο καὶ πεντελήσιο μάρμαρο, γιὰ ἔνα Παρθενώνα—ποὺ ἵσως νὰ μὴν μποροῦσε νὰ τόνε χτίσει. Καὶ βέβαια δὲ μποροῦσε, ἀφοῦ δὲν τὸν ἔχτισε. Μὰ ἐμεῖς κυτάζονται τὰ κομμάτια θαμάζομε καὶ λέμε: «Τὶ Παρθενώνα θᾶχτιζε! καὶ διαβαίνομε μὴ ἐμβαθύνοντας περισσότερο: 'Ἐνῶ τοῦ Παλαμᾶ ἡ σκέψη εἶμαι βέβαιος πιὸ πλατειά

είναι καὶ πιὸ παγκόσμια καὶ πιὸ πολύκαρπη. "Ομως ἐπειδὴ θέλησε (θέλησε; δὲ μπόρεσε ἀλλιῶς), δῆλη νὰ μᾶς τὴν ἐκφράσει, ἀναγκαστικὰ τὴν μίκρανε. Κι ἀναγκαστικὰ διὰ τὸ μεγάλο καὶ πιὸ μουσικὸ ἔχει μέσα του διὰ Παλαμᾶς ποτέ του δὲ θά φανερωθεῖ. Κι διὰ διὸ Σολωμὸς ἵσως δὲν εἶχε, μὲ τὴν ὑποβολὴ τῶν λίγων ὥραιών λέξεων μᾶς ἔδωκε . . . Elvai τραγικότατο νὰ συλλογάται κανεὶς πόσο ἡ τεχνοτροπία σακατεύει μπροστὰ στὰ μάτια μας τὴν ψυχὴ τοῦ Ποιητῆ. Ἡ τεχνοτροπία ποὺ ἔμεις δὲν τὴ διαλέγομε' ἡ φύση μᾶς τήνε κολλᾶ πύρινα ἀπάνω στὸ μέτωπό μας.

Κάτι δῆμοι μὲ τὸν κ. Παλαμᾶ παθαίνει κι διὰ κ. Σκίτης. Ν' ἀλλάξει τέλεα είναι ἀδύνατον—μόνο νὰ ξετυλιχτεῖ. Μὰ δοῦ κι ἀν ξετυλιχτεῖ πάντα τὸ πιὸ ὥραιο καὶ τὸ πιὸ βαθὺ τοῦ κ. Σκίτη θὰ μένει ἀφανέρωτο. Καὶ μήν τει κανεὶς πώς ἔστι πάντα γίνεται. Κάποτε διὸ ποιητής δείχνει περισσότερα ἀπ' διὰ τὸ ἔχει μέσα του. Κάποτε περισσότερο μαμμῆ ἀπὸ μητέρα είναι.

Θυμοῦμαι τώρα κάποιους στίχους τοῦ διλικδός ἀντίθετου ἀπὸ τὸν κ. Σκίτη, τοῦ κ. Κλήμη Πορφυρογέννητου. Μὲ μιὰ σοφὴ λιγολογία τέλεα Μαλαρμεϊκή, μᾶς δίνει συγκίνησες καὶ μουσικότητες τόσο ἀπέραντες, ποὺ δυσκολεύομαι νὰ πιστέψω πώς είναι δυνατὸν νὰ τὶς ἔχει μέσα του διλες καὶ μὲ σαρήνεια διὸ ποιητής. Μὰ ξέρει. Ἡ τέχνη του προνομιούχα είναι κι διὰ στίχος του δὲν είναι σῶμα ποὺ ακλεῖ τὴ σκέψη, είναι σκαλοπάτι της μόνον δὲν είναι τέλος, είναι ἀρχή. Είναι τὸ σκίτσο τὸ ἀπροσδιόριστο, διὰ καμβάς, διὰ τοῦ κεντοῦμεν ἔμεις τὸ κέντημα ποὺ μπορεῖ νὰ φτάξει ἡ ὑπέρτατη ἔνταση τῆς δύναμής μας. Εἴμαστεν ἔμεις ἔξισου—ἵσως καὶ πιὸ πολύ, δημιουργοὶ ἀπὸ τὸν ποιητή.

Κι αὐτὸν είναι τὸ β'. μεγάλο ἀποτέλεσμα τῆς ὑποβλητικῆς λιγούλογίας: Νοιώθομε καὶ ἔμεις οἱ ἀναγνώστες τὴν ἐγωϊστικότατη χαρὰ τῶν δημιουργῶν. 'Ο ἐγωΐσμός μας ποὺ στάδιο νὰ δράσει δὲν τοῦ ἀπαμένει στοὺς ἀναλυτικοὺς ποιητές δρᾶ ἐδῶ ἐλεύτερα καὶ συμπληρώνει καὶ δημιουργεῖ. Καὶ γι' αὐτὸν χαρούμαστε τὸ τέτοιο ἔργο μὲ κάποια ἐγωϊστικὴ ἐπιστοβουλία. 'Ο ποιητής χερησμεύει μας μόνο γιὰ νὰ μποροῦμε μὲ μάσκα καὶ ἀφιλόκερδα τάχατε νὰ θαμάσομε τὸ ἔργο—ποὺ ξέρομε πολὺ καλά, είναι ἔργο πιὸ πολὺ δικό μας. Πιὸ πολὺ δικό μας; Ποιὸς ξέρει; Κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ξέρει ποὺ τελειώνει διὸ ποιητής καὶ ἀπὸ ποὺ ἀρχίζουμεν ἔμεις. Μεγαλήτερα φτερᾶ δὲν είδα ἀπὸ τὰ κουτσουριασμένα φτερᾶ τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης. Γιατί; Γιατί ἔτσι κομμένα ποὺ είναι ἀφήνουν ἐλεύτερη τὴν φαντασία μου νὰ τὰ συμπληρώσει, ἀπλώνοντάς τα ἀπὸ Ἀνατολὴ σὲ Δύση καὶ σκεπάζοντας δῆλη τὴ Ζωὴ κι δῆλο τὸ Θάνατο.

Ποιὰ ἡ ἀπροσμέτρητη σημασία τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς στὸ δρᾶμα, δὲν είναι ἐδῶ τόπος ἀρμόδιος νὰ πούμε. Στὸ ποίημα είναι λιγότερη καὶ πιὸ intime, μὰ πάντα μεγάλη. 'Ο τέτοιος ὑποβλητικὸς ποιητής μεγαλώνει, γιγαντώνει, μικραίνει ἡ νανοποιεῖται, ἀνάλογα μὲ τὸ πλάτος τῆς ψυχῆς ποὺ τὸν διαβάζει. Καὶ γι' αὐτὸν διὸ Πορφυρογέννητος, γιὰ νὰ μιλοῦμε πάντα γιὰ τοὺς δικούς μας καὶ γιὰ τοὺς νέους, πότε γίνεται μεγαλήτερος ἀπὸ τὸν κ. Σκίτη, πότε πολὺ μικρότερος. Ζήτημα τέλεα ὑποκειμενικὸ καὶ ἔξηγούμενο, θαρρῶ, ὅπως παρατάνω σὲ γενικές γραμμές θέλησα νὰ ξεδιαλύνω.

*

Αὐτές μου οἱ σκέψεις δείχνουνε τὸ δρόμο τὸν πολὺ ἀνηφορικό, ποὺ

νομίζω ὁ κ. Σκύπτης πρέπει ἀκόμα νά τραφήξει γιά ν' ἀνεβεῖ στὴν Κορφῆ του. Λιγότερο θορυβώδικος καὶ πολύλογος πρέπει νά γίνει. Τὸ ἔρωτα εἶναι πολὺ δύσκολος καὶ πολὺ ἀσκητικὸς ὁ κανόνας. Γιατὶ δταν μᾶς ἔρθει μιὰ ὥραια φράση, ὅταν ἔχομε νά ἔχεχόμει μιὰν ὥραια ὅρμη, εἶναι σατανικά ἐλκυστικὸς ὁ πειρασμὸς καὶ δὲ βαστοῦμε. Μά δὲν πρέπει κανένας νά ἔχεχνα πώς τίποτα δρμητικότερο ἀπὸ τὴν συγκρατημένη ὅρμη. Οἱ Δημιουργοὶ πρέπει νά εἶναι σκληροί. "Οχι στοὺς ἄλλους, στοὺς ἑαυτούς τους. Κι ὁ κ. Σκύπτης ὁ πιὸ δημιουργὸς κι ὁ πιὸ δρμητικὸς ἀπ' ὅλους μας τοὺς νέους, ἔχει τὴν δύναμην τὴν αἰματηρὴν αὐτὴν θυσία τῶν ὥραιών του συντρόφων ποὺ θορυβοῦντε καὶ φωνάζουν μέσα του, νά προσφέρει στὸν ἀσκητικὸν βωμὸ τῆς Τέχνης.

"Ας ἐπισκοπήσει καλὰ ὁ κ. Σκύπτης τὸ ἔετοντιγμά του τώρα: ὁ Ἀπέθαντος κλεὶ τὴν πρώτη, τὴν ἀρνητική, περίοδο τῆς ψυχῆς του. 'Ως τώρα,—ἡ ψυχικὴ 'Οδύσσεια ἡ μυριοκίντυνη καὶ φουρτουνασμένη, μὰ καὶ σωτήρια γιὰ δσους δυνατοὺς — δώσαν τὸν κ. Σκύπτη — γλυτώνουν ἀπὸ τὶς Κίρκες, τοὺς Πολύφημους καὶ τὶς Σειρήνες καὶ γυρίζουν στὴ γλυκειὰ Πατρίδα. 'Απὸ τώρα καὶ πέρα,—ἡ πιὸ δύσκολη μὰ καὶ πιὸ καρπερὴ θετικὴ περίοδος τῆς ψυχῆς του. Καὶ γι' αὐτὸ μὲ ἀγωνία περιμένω τὸ καινούργιο του ἔργο. "Ας μὴν ἔχεχνα ποτέ τον δῆμος τὸ μυστήριο τοῦ Γάμου ποὺ γεννᾶ τοὺς Εὑφορίωνες καὶ τοὺς Διγενήδες: ή σεμνὴ καὶ φωτεινὴ Σκέψη τῆς Ἱφιγένειας πρέπει μέσα στὰ στήθια μας πάντα νά παραστέκεται καὶ νά συγκερνᾶ τὴν ἀμέρωτη φλόγα τῆς πολύπαθης καὶ πολυαγαπημένης Μαργαρίτας—καρδιᾶς μας.

ΠΕΤΡΟΣ ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ